

Geloof en bijgeloof

door A. Sulman

Het thema van de week van de geschiedenis dit jaar is: Geloof en bijgeloof. Een onderwerp waar veel over te zeggen is. Op het eerste gezicht lijkt dit een thema voor een theoloog, zij zullen er vanuit hun vakgebied ongetwijfeld veel over kunnen zeggen. Misschien hebben antropologen en kenners van de volkskunde vanuit hun wetenschap ook iets te vertellen. Ik ben historicus en wil vanuit mijn vakgebied enige opmerkingen maken. Daarnaast beperk ik mij tot de al of niet vermeende afkomst van bijgeloof.

Dondergod in gevecht met de slang.

Historisch gezien hebben geloof en bijgeloof beide tot doel antwoorden te geven op zingevings vragen. Bijgeloof, de naam zegt het al, kan slechts bestaan naast een dominant geloof. In een christelijke samenleving is dit het christendom. Naast de geloofsinhoud van dit dominante geloof, bestaat er meer aan geloofswaarheden, dit nu wordt bijgeloof genoemd.

Volgens Hendrik Vreekamp, een theoloog, schrijver van het in 2003 verschenen boek: "Zwijgen bij volle maan. Veluwse verkenning van Edda, Evangelie en Thora" is één van de wortels van onze samenleving te zoeken in ons "heidens" verleden. Concreet betekent dit: Germaans verleden. De Edda is immers het boek dat ons veel kan leren over de Germaanse godenwereld en de Germaanse religie. Volgens Vreekamp werkt dit Germaanse verleden tot vandaag aan de dag in onze samenleving door. In deze opvatting stond en staat hij niet alleen. Al in

de 15e eeuw werd hier gestalte aan gegeven. Een mening die veel vragen doet oproepen. Het zijn de vragen naar de continuïteit en discontinuïteit in de geschiedenis. Op zich zijn dit lastig te beantwoorden vragen. Kan op grond van bronnen worden aangetoond dat bepaalde vormen van bijgeloof een Germaanse of Keltische oorsprong hebben? Laat ik voorop stellen dat de bronnen uiterst schaars zijn. Zo valt bij de Edda als bron ook de nodige vragen te stellen. Zoals wij het kennen dateert het uit de Middeleeuwen. Lees hierover de inleiding op de Nederlandse vertaling van de Edda geschreven bij Marcel Otten (Edda. De liederen uit de Codex Regius en verwante geschriften. Amsterdam, 1998). Daarnaast weten wij nog het een en ander van Romeinse geschiedschrijvers. Op hun betrouwbaarheid valt overigens ook nog wel wat af te dingen. Zij waren partijdig en niet vrij van vooroordelen. Ook wordt er een beroep gedaan op 8e eeuwse boeteboeken. Het gebruik van deze boeken als bron roept nogal wat problemen op. In de huidige tijd komen er steeds meer stromingen naar voren, onder meer in New Age kringen, die een beroep doen op de voorchristelijke afkomst van bepaalde (bij)geloofsopvattingen. In dit verband mag ook worden verwezen naar het heksengeloof, in Denemarken inmiddels als een officiële religie erkend. Voorbeelden van bijgeloof die ook op de Veluwe tot in de 20e eeuw voorkwamen waren het geloof in heksen, witte wieven, spoken, helderzienden en allerhande voortekenen in de natuur. Een bekend voorbeeld is ook het geloof in de voorspellende kracht van mensen die met de helm op geboren zijn. En wat te denken van de aanwezigheid van de levensboom boven menige deur.

Omstreeks 1900 maakte de in 1877 te Apeldoorn geboren kunstschilder Gustaaf van de Wall Perné een begin met het opschrijven van wat hij noemde "wondere verhalen". Door zijn oor te luisteren te leggen bij inwoners van de Veluwe was hij in staat een groot aantal sagen en legenden op schrift te stellen. Zijn verhalen zijn nagenoeg alle uitingen van een diep geworteld bijgeloof. Het gaat overigens niet alleen om bijgeloof maar vaak om gebruiken. Nog in 2001 werd er in het blad "AllerHande" vermeld dat het gebruik om tijdens de jaarwisseling oliebollen te eten van Germaanse afkomst was. Zo ook wordt het gebruik van de kerstboom als van oorsprong voorchristelijk gezien.

Laten wij teruggaan naar de al of niet vermeende afkomst van deze verschijnselen. Zoals gezegd legt menig schrijver verbanden met een voor-christelijke tijd. Voor ons land betekent dit een "Germaanse" of "Keltische" oorsprong. De vraag is of

Jufferboom bij Soeren. Geen Jufferenboom dus zoals door menigeen uitgesproken.

dit terecht is. Wij komen dan ook tot de vraag naar de continuïteit of discontinuïteit in de geschiedenis. Een vraag die niet eenvoudig te beantwoorden is. Eenvoudig omdat het aantal bronnen onvoldoende is. Daarbij komt dat er geen absolute scheiding tussen heidens en christelijk aanwezig is. Ook tussen geloof en bijgeloof bestaat geen scherpe scheiding. Om nu maar aan te nemen dat bijgeloof een voorchristelijke basis heeft gaat ook te ver. Er zijn te veel voorbeelden die voor het tegendeel pleiten. Zo staat er in het Gelderse Overasselt een z.g koortsboom. Aan de takken van deze boom wordt door zieken doeken of een deel van hun kleding vastgeknoopt om op deze wijze van de kwaal verlost te worden. Traditioneel wordt de oorsprong van dit gebruik als voorchristelijk bestempeld. In de bronnen is dit niet aan te tonen. De werkelijkheid is dat in de 19e eeuw een plaatselijke onderwijzer een verhaal publiceerde waarin hij een verband legde tussen een in de 7e eeuw levende mythische roverhoofdman en zijn dochter die daar in die tijd in de buurt woonde. Deze dochter was ziek en daar er gevreesd werd voor haar leven riep haar vader de hulp van Willibrord in die daar net rond trok. Deze bekeerde de vader en adviseerde een haarband van zijn dochter aan een struik te binden, waarop zij genas en tot het katholicisme overging.

Bij dit alles moeten wij ons wel realiseren dat veel Germaanse gebruiken dusdanig gechristianiseerd zijn dat er moeilijk nog van heidens gesproken kan worden. Veel bijgeloof heeft onder invloed van een toenemende rationaliteit het veld moeten ruimen. Opvallend is wel dat het nog steeds aanwezig is.

Samenvattend kan worden gesteld dat er nog veel onderzoek te verrichten is voordat een definitief oordeel geveld kan worden en misschien gebeurt het nooit.
